

העשרה¹ אביב העמים - 1848

בשנת 1848 פרצו ברחבי אירופה שורה של אירועים, אשר זכו לכינוי **אביב העמים**. אירועים אלה הביאו לידי ביטוי את שני היבטיה של התפיסה הלאומית: ההיבט האוניברסלי-ליברלי, וההיבט הפרטיקולריסטי-אתני.²

מטרתם של הלאומאים שפעלו במהלך אירועי אביב העמים הייתה להביא לידי ביטוי את העיקרון הלאומי **ריבונות העם**, וזאת על ידי הכפפת השלטון לערכים הליברליים. בארצות שבהן האוכלוסייה נשלטה על ידי שלטון זר הייתה ללאומאים שאיפה נוספת: לסלק את השלטון הזר ולהקים מסגרת מדינית שתיתן ביטוי לזהות האתנית של האוכלוסייה המקומית. האירועים החלו באיטליה, משם התפשטו לצרפת, שבאותה התקופה נשלטה שוב על ידי מלך, ומשם לארצות נוספות באירופה- בריטניה, בלגיה, שווייץ, האימפריה העות'מנית והקיסרות האוסטרית. העובדה שאירועי 1848 הושפעו אלה מאלה מעידה על תפוצתה הרחבה של התפיסה הלאומית באירופה. אירועי 1848 התרחשו בשני דגמים עיקריים: מהפכות- כמו אלה שפרצו באיטליה ובצרפת; ומחאות ציבוריות- כמו אלה שפרצו בבריטניה.

בפרק זה נתמקד במהפכות שפרצו בשנת 1848 בארבעה מוקדים עיקריים: בארצות איטליה, בצרפת, בארצות גרמניה ובקיסרות האוסטרית. נראה מה היה הרקע שהוביל לכל אחת ממהפכות אלה, מה היו האירועים העיקריים שהתרחשו בהם ומה הייתה תוצאתם. לבסוף נבחן את משמעותם והשלכותיהם המצטברות של אירועים אלה.

1. אביב העמים באיטליה

1 (א) הרקע לאירועים

עד לשנת 1848 לא התקיימה איטליה כמדינה עצמאית, אלא נחלקה למספר יחידות מדיניות נפרדות:

- ☞ **מדינות שנשלטו באופן ישיר על ידי הקיסרות האוסטרית** שהונהגה על ידי משפחת הבסבורג.
- ☞ **מדינות שנשלטו באופן עקיף על ידי שושלות מלוכניות זרות**. גם בארצות אלה נתמנו בעיקר מלכים מבית משפחת הבסבורג.³
- ☞ **מדינות עצמאיות שנשלטו על ידי שושלות מלוכניות מקומיות**. מבין אלה בלטו סרדיניה וסיציליה.

מדינת האפיפיור שבראשה עמד האפיפיור.

בשנים שקדמו לאירועי שנת 1848 התעוררה בארצות איטליה תסיסה לאומית, בעיקר הודות להשפעת פעילותו ופרסום כתביו של מַצִינִי. פעילותו של מצ'יני הייתה מלווה בהקמת אגודות לאומיות חשאיות אשר המתו לשעת כושר שתאפשר את איחוד מדינות איטליה. לתפיסה לאומית זו היו שותפים גם חלק משליטי הממלכות העצמאיות הקיימות: האפיפיור פֵּיוֹס התשיעי וקָרְלוֹ אַלְבֶּרְטוֹ, מלך סרדיניה- שהייתה כאמור מדינה עצמאית ומהבולטות מבין מדינות איטליה.

¹ פרק זה הוא פרק העשרה לספר "הלאומיות המודרנית וראשית הציונות" (יגאל משעול; היי סקול).

² האירועים בגרמניה נתנו גם להיבט הרומנטי של הלאומיות.

³ כפי שנראה להלן, מצב זה נמשך עד לאיחוד איטליה בשנת 1861.

שני גורמים עיקריים התנגדו לאיחוד איטליה: הקיסרות האוסטרית, ששלטה בחלק מארצות איטליה, וחלק ממלכי המדינות האיטלקיות העצמאיות. התנגדותם של גורמים אלה נבעה מחששם שאיחוד מדינות איטליה יפגע במעמד השלטוני.

בנוסף, התנועה הלאומית האיטלקית סבלה מפיצול פנימי בין שלוש גישות לאומיות שונות:

- ☞ **הגישה הרפובליקנית* של מציני:** מציני הציג גישה ששאפה שאיטליה המאוחדת לא תונהג על ידי משפחת מלוכה כלשהי. לצורך כך עודד מציני את הקמתה של תנועה עממית המונית אשר תנהיג מהפכה כפולה: איחוד מדינות איטליה והקמת מדינה איטלקית אשת תבסס על עקרונות הלאומיות הליברלית. גישתו של מציני נתמכה על ידי ג'וזפה גריבלדי, שהיה מהבולטים מבין המנהיגים הלאומיים באיטליה.⁴
- ☞ **הגישה המלוכנית של מלך סרדיניה:** מלך סרדיניה היה שותף לרעיון איחוד איטליה. הוא שאף לכך שהמשטר באיטליה לאחר איחודה יהיה מלוכני והשלטון בה יהיה בידי. תומכיו האמינו, שהודות לשליטתו על צבא סרדיניה, טובים סיכויי לעומת סיכויי הזרם הרפובליקני בהנהגת מציני היאבק בהצלחה בהתנגדות הצבאית, שהייתה צפויה מצד אוסטריה.
- ☞ **הגישה הפדרטיבית* של האפיפיור:** האפיפיור שאף לכך שהמשטר באיטליה לאחר איחודה יהיה משטר פדרטיבי, אשר יונהג על ידו. שאיפות האפיפיור נתמכו על ידי גורמים דתיים-שמרניים ועל ידי לאומאים איטלקיים שנסחפו אחר העמדות הליברליות שהציג בנושאים שונים.

פיצול זה, שנמשך גם בעצם ימי המהפכה, הקשה על שיתוף הפעולה הפנימי במחנה הלאומי האיטלקי, וכפי שנראה בהמשך, היה מהגורמים המרכזיים שהביאו לבסוף לכישלונה.

1 (ב) עיקר אירועי המהפכה

- המאבק לאיחוד איטליה, שפרץ בשנת 1848, הונהג בעיקרו על ידי הלאומאים האיטלקים שהיו מתומכי הגישה הרפובליקנית. מאבק זה התרחש במספר שלבים:**
- ☞ במדינת סיציליה פרצו מהומות שהונהגו על ידי תומכי מציני.
  - ☞ מלך סיציליה מיהר להעניק חוקה ליברלית כדי לרצות את המתקוממים ולהציל את ממלכתו מהתמוטטות.
  - ☞ המהפכה הלאומית התפשטה לארצות נוספות באיטליה. חילות המצב האוסטריים נסוגו מחשש למפלה.
  - ☞ מלכים עצמאיים נוספים בארצות באיטליה, ובכלל זה קרלו אלברטו, מלך סרדיניה, הזדרזו ללכת בעקבות מלך סיציליה והעניקו חוקות דומות לתושבי ממלכתם.
  - ☞ חלק משליטי ארצות איטליה, ובתוכם האפיפיור, שחש כי אינו שולט באירועים, נמלטו אל מחוץ לארצות בהן שלטו.
  - ☞ קרלו אלברטו, מלך סרדיניה, הכריז מלחמה על אוסטריה.
  - ☞ תומכי מציני, ששב מהגלות, השתלטו על רומא, שממנה נמלט קודם לכן האפיפיור, והכריזו עליה כעל רפובליקה.
  - ☞ כוחות צבאיים צרפתיים⁵ ואוסטריים נשלחו לאיטליה כדי לדכא את המהפכה.

⁴ גריבלדי היה האישיית המזוהה ביותר עם איחוד איטליה. הוא היה איש צבא נועז אשר אומץ ליבו בקרב ונכונותו להיהרג למען איחוד איטליה הקנו לו שם של גיבור לאומי. דמותו מסמלת את הלאומיות האיטלקית והיא מונצחת עד היום בטקסים ובאתרים לאומיים רבים באיטליה.

⁵ נפוליאון השלישי, נשיא צרפת, שלח את צבאותיו כדי להשיב לאפיפיור את שלטונו, במטרה לרכוש את אהדת הקתולים בצרפת. צעד זה הפתיע את הלאומאים האיטלקים, היות שנפוליאון השלישי עצמו עלה לשלטון במהלך מהפכה שפרצה בצרפת בשנת 1848 (ראו להלן).

1 (ג) תוצאות

המהפכה דוכאה בהצלחה: הצבאות החיצוניים שפלו לאיטליה היכו קשות את הלוחמים הרפובליקנים ואת צבאו של קרלו אלברטו⁶; בוטלו החוקות הליברליות כמעט בכל ארצות איטליה (למעט בממלכת סרדיניה); האפיפיור והמלכים הנמלטים קיבלו שליטה מחודשת על הארצות בהן שלטו; מלך סרדיניה נאלץ לוותר על כיסאו למען בנו ויטוריו עמנואל השני.

יחד עם זאת, התודעה הלאומית האיטלקית לא גוועה. הלאומאים האיטלקים הסיקו כי השגת היעדים הלאומיים לא תוכל להישען על תמיכה עממית בלבד. הם הגיעו למסקנה כי כדי לקדם את היעדים הלאומיים יהיה צורך בליכוד פנימי, בהישענות על תמיכה חיצונית ובתמיכתו המוחלטת של מלך סרדיניה, למרות שהדבר הצריך ויתור זמני על רעיון הרפובליקה ועל היעדים הליברליים של הלאומיות.

בשנת 1859 פרץ באיטליה מאבק לאומי נוסף. מאבק זה הסתיים בהצלחה בשנת 1861, עם ההכרזה על הקמת איטליה. בפעם הזאת הונהג המאבק הלאומי על ידי המדינאי קמילו בנצ'ו די קבור, אשר פעל בשמו ובהסכמתו של מלך סרדיניה – ויטוריו עמנואל השני. כבור הצליח להשיג את תמיכתה הצבאית של צרפת ודבר זה סייע בידי הלאומאים האיטלקיים להשיג את יעדיהם. כמו כן, בפעם הזאת שיתף הזרם הלאומי-הליברלי פעולה עם הזרם הלאומי-המלוכני. כך למשל, גריבלדי שתמך קודם לכן במציני, העביר את תמיכתו למלך סרדיניה- ויטוריו עמנואל השני. בכך, למעשה, ויתרו תומכי הזרם הלאומי-הליברלי, לפחות באופן זמני, על שאיפותיהם הרפובליקניות.

העשרה

איחוד איטליה ומדינת הוותיקן

מדינת הוותיקן הוסיפה להתקיים כמדינה ריבונית גם לאחר האיחוד. עם זאת, כתוצאה מהמאבק לאיחוד לאומי של איטליה, איבד האפיפיור את שליטתו על רוב השטחים בהם שלט והוסיף לשלוט בעיר רומא בלבד. שליטה זו צומצמה שוב בשנת 1870, כאשר גם רומא סופחה לאיטליה והפכה לבירתה. בשנת 1929 קיבל האפיפיור ריבונות על איזור, הנמצא בלב רומא, הנקרא קריית הוותיקן.

2. אביב העמים בצרפת

2 (א) הרקע לאירועים

המהפכה הצרפתית, שפרצה בשנת 1789, הביאה בסופו של דבר למלחמה בין צרפת למעצמות המרכזיות באירופה. מלחמה זו נמשכה לסירוגין בין השנים 1792 - 1815 והסתיימה בניצחון המדינות שלחמו בצרפת. לאחר שנת 1815 הוקם בצרפת משטר מלוכני אשר הוסיף להתקיים, תוך שינויים אחדים, עד לפרוץ אירועי שנת 1848. משטר מלוכני זה לא ביטל לחלוטין את כל הישגי המהפכה וצרפת הפכה למעשה למלוכה חוקתית, בדומה למשטר שהתקיים באותם הימים בבריטניה: המלך הוגבל על ידי חוקה, הצו לביטול הפיאודליזם נשאר בתוקפו, התקיימו בחירות לבית הנבחרים וניתן ביטוי חוקי מסוים לחירויות הפרט.

⁶ מעניין לציין כי דווקא צרפת, המדינה בה פרצה המהפכה הלאומית הראשונה באירופה, סייעה לדיכוי המרד הלאומי באיטליה. ההסבר הרשמי לכך היה מחויבותה של צרפת לעקרונות הרסטורציה, שעיקרם השבת הסדר הישן על כנו, שנקבעו בקונגרס וינה בשנת 1815.

יחד עם זאת, עצם קיומו של המשטר המלוכני בצרפת פגע בעקרון ריבונות העם, אשר היה לאחד מעקרונות המהפכה הצרפתית, ואשר הפך עם השנים לערך מרכזי בתפיסתו של הציבור הצרפתי. **אמנם, תושבי צרפת קיבלו את הקמתה המחודשת של המלוכה, אך הדבר לא היה מלווה בנסיגה מוחלטת מהתפיסה הלאומית הליברלית.** בנוסף, אירועי המהפכה הצרפתית, ובעיקר הוצאת המלך להורג והקמת הרפובליקה, פגעו פגיעה קשה בלגיטימציה שממנה נהנה המשטר המלוכני עד לסוף המאה ה-18. מכל אלה הסיק הציבור הצרפתי כי לא זו בלבד שהוא זכאי להתערב בהליכים הפוליטיים, אלא גם כי יש בידו לעשות זאת. שאיפות ליברליות אלה היו מלוות גם בגעגועים לאומיים למה שנתפס כימי הזוהר של המהפכה הצרפתית ושל תקופת נפוליאון.

על כל אלה התוּסְפוּ פערים חריפים שהתפתחו בתוך החברה הצרפתית. צרפת אמנם נהנתה מפריחה כלכלית, שממנה נהנו אנשי מעמד הבורגנות העשירה, אולם פריחה זו לא שיפרה את מצבם של אנשי מעמד הפועלים ההולך וגדל בערים. מצב הפועלים החריף לאור משבר כלכלי שפרץ בצרפת בשנת 1845. פערים כלכליים אלה היו מלווים גם בפערים בתחום הפוליטי: אנשי מעמד הבורגנות העשירה היו זכאים להשתתף בבחירות לפרלמנט, בעוד שזכות זו נשללה מהמוני הפועלים⁷. עובדה זו החריפה את המתח שבין השכבות החברתיות הנמוכות לבין השלטון במדינה ובאה לידי ביטוי בהפגנות ובהתפרעויות שפרצו מעת לעת. כל אלה באו לידי ביטוי בשנת 1848. לאחר שפרץ עימות פוליטי בין ממשלת המלך לואי פיליפ אורליאן לבין חלק מחברי בית הנבחרים, ניסתה הממשלה להגביל את פעילותם של חברי האופוזיציה. צעד זה גרם מיד להתנגדות בקרב המוני פריז והביא לגל מהפכני נוסף בצרפת, אשר שאב עידוד מהאירועים שהתרחשו באיטליה ומהצלחתם הראשונית.

2 (ב) עיקר אירועי המהפכה

המהפכה הצרפתית השנייה, שפרצה בשנת 1848, התרחשה במספר שלבים:

- ☞ כאמור, **המוני פריזאים יצאו לרחובות כדי להפגין ולמחות על החלטת הממשלה להטיל מגבלות על חופש ההתאגדות והביטוי של האופוזיציה.**
- ☞ פלוגת חיילים פתחה באש לעבר המפגינים. עשרות מפגינים נהרגו ונפצעו.
- ☞ ההרג גרם להחרפת המחאה ובפריז הוקמו מחסומי רחוב ונבזזו חנויות.
- ☞ מלך צרפת החליט לפטר את ממשלתו כדי לבלום את התפשטות המחאה, אולם צעד זה נעשה בשלב מאוחר מדי.
- ☞ המשמר הלאומי הסיר את תמיכתו מהמלך ואנשיו הצטרפו אל המפגינים.
- ☞ **המלך נאלץ לוותר על הכתר וברח לבריטניה.**
- ☞ לאחר התלבטות קצרה החליטו מנהיגי המהפכה שלא למנות מלך חדש במקום המלך המודח ובכך קמה למעשה הרפובליקה הצרפתית השנייה.
- ☞ הוקמה ממשלה זמנית אשר חוקקה שורה של חוקים סוציאליים, שנועדו להיאבק באבטלה. היא הסירה את מגבלות הצנזורה מעל העיתונות, חוקקה תיקונים ליברליים, בדומה לאלה שנחקקו קודם לכן

⁷ ההחלטה לשלול מהעניים את זכות ההצבעה התבססה על הטיעון שלפיו ראוי לאפשר את ההשתתפות הפוליטית רק למי שמשלם סך מינימלי של מיסים. לתפיסה זו שני נימוקים: (א) מכיוון שהתהליך הפוליטי קובע כיצד יעשה שימוש בכספי המדינה, ומכיוון שמקורם העיקרי של כספי המדינה נובע מתשלום מיסים, הרי שמי שאינו תורם את חלקו למימון הוצאות המדינה (כלומר- העניים) אינו זכאי להשתתף בהחלטות הנוגעות לשימוש שתעשה המדינה בכספים העומדים לרשותה. (ב) אם חסרי הרכוש ישתתפו בתהליך קבלת ההחלטות הפוליטי הם יהיו רשאים להחליט מה יעשה בכספם של אחרים. מכיוון שההחלטות לא יפגעו בהם באופן אישי החלטותיהם עלולות להיות פזיזות וחסרות אחריות.

בבריטניה, העניקה זכות בחירה לכל אזרחי צרפת (ללא מגבלת רכוש) והכריזה על בחירות חדשות לאסיפה הלאומית⁸.

השמאל נחל תבוסה בבחירות לאסיפה הלאומית. בתגובה יזמו אנשי השמאל הקיצוני, שהיו מתוסכלים מתוצאות הבחירות, הפיכה נוספת. הפיכה דוכאה במהירות בסיוע המשמר הלאומי.

2 (ג) תוצאות

בבחירות שנערכו לנשיאות, נבחר ברוב קולות גדול לואי נפוליאון⁹. כשנתיים לאחר בחירתו ביטל נפוליאון את המאפיינים הרפובליקניים שהושגו במהלך מהפכת 1848. הוא הכריז על עצמו כעל קיסר והפך את צרפת שוב למדינה מלוכנית. בכך קמה, למעשה, הקיסרות הצרפתית השנייה.

3. אביב העמים בגרמניה

3 (א) הרקע לאירועים

עד לראשית המאה ה-19, חיו דוברי הגרמנית בכ-300 יחידות מדיניות שונות, רובן נסיכויות זעירות. בעקבות כיבושי נפוליאון אוחדו רבות ממדינות אלה ומספרן הצטמצם לכ-40. המשטר הפנימי במדינות גרמניה התבסס על עקרונות הסדר הישן וכלכלתן הייתה חקלאית בעיקרה, אם כי במהלך המאה ה-19 ניכרו בהן, בעיקר בפרוסיה, סימנים ראשונים של תהליכי עיור ותיעוש.

מדינות גרמניות אלה קיימו ביניהן ברית קונפדרטיבית* שבמסגרתה התחייבו שלא להילחם זו בזו, וחלקן אף ביטלו את המכס על המסחר שהתקיים ביניהן¹⁰. הקונפדרציה נוהלה על ידי גוף פרלמנטרי, שנקרא דיֵאָט, ואשר הונהג על ידי נציגי הקיסרות האוסטרית. הקונפדרציה הונהגה בין מדינות עצמאיות ולא פגעה בריבונותן: כל אחת ממדינות אלה יכולה הייתה לפרוש מהברית בכל עת ולדחות את ההחלטות שהתקבלו בה. שתי המדינות הגרמניות הבולטות בברית זו היו אוסטריה, אשר שלטה על עמים רבים שחיו בתחומי הקיסרות האוסטרית, ומדינת פרוסיה, שרוב מכריע מבין תושביה היו גרמנים אתניים. שתי מעצמות אלה התחרו ביניהן על הנהגת הברית הגרמנית.

הלאומאים הגרמנים שאפו לשים קץ לפיצול המדיני על ידי איחוד המדינות הגרמניות והקמת מדינה גרמנית גדולה שתכלול בשטחה את כלל דוברי הגרמנית. שאיפה זו התנגשה עם שאיפתם של שליטי המדינות הקיימות שרצו להמשיך ולקיים את הפיצול, כדי שיוכלו לשמר את מעמדם. האיחוד עורר גם את התנגדותה של משפחת המלוכה האוסטרית, אשר חששה שגרמניה מאוחדת בהנהגת פרוסיה תיהפך למעצמה חזקה שתערער על מעמדה של הקיסרות האוסטרית כמעצמה מרכזית באירופה.

3 (ב) המהלכים המהפכניים

בהשפעת האירועים באיטליה ובצרפת, פרץ גל מחאות גם במדינות גרמניה, ובעיקר בפרוסיה. המפגינים, שבאו בעיקר מקרב בני מעמדות הביניים, ופחות מכך מקרב בני מעמד הפועלים, הציגו דרישה כפולה-איחוד מדיני ופרסום חוקה ליברלית¹¹.

⁸ זכות בחירה הוענקה לכל הגברים במדינה שגילם מעל 21 שנה, אשר מספרם הכולל היה מעל 9 מיליון. עובדה זו הפכה את צרפת למדינה שבה הונהגה זכות הבחירה הרחבה ביותר בכל אירופה.

⁹ לואי נפוליאון היה אחיינו של נפוליאון הראשון, וזכה לכינוי נפוליאון השלישי (נפוליאון השני, שהיה בנו של נפוליאון הראשון, לא שלט מעולם בצרפת).

¹⁰ איחוד המכס כלל את פרוסיה וחלק מהמדינות שהיו סמוכות אליה. הקיסרות האוסטרית לא נטלה חלק באיחוד מכס זה.

¹¹ השאיפה הלאומית אתנית, כלומר- השאיפה לאיחוד גרמניה, הייתה מרכזית יותר מבחינת הלאומאים הגרמנים. בולטות התפיסה האתנית בלאומיות הגרמנית נבעה במידה רבה גם מהתפיסה הלאומית הרומנטית, אשר באותם הימים כבר התבססה בגרמניה.

האירועים במדינות גרמניה התרחשו בכמה שלבים עיקריים:

☞ בברלין, בירת פרוסיה, פרצו הפגנות, אשר הפכו במהירות למהומות. הצבא הפרוסי פתח באש ומפגינים נפגעו.

☞ בתגובה לאירועים הצהיר פרידריך וילהלם הרביעי, מלך פרוסיה, כי הוא מתחייב לבטל את הצנזורה על העיתונות ולפעול למען איחוד מדינות גרמניה במסגרת פדרטיבית. כדי להוכיח את רצינות כוונותיו הקים ממשלה בראשות אישים ליברליים והכריז על כינוס פּוֹרְפֶּרְלֶמֶנט (פרלמנט כלל גרמני) שיפעל לקידום האיחוד המדיני.

☞ תוך ימים אחדים התכנס הפורפרלמנט בעיר פרנקפורט. בכינוס השתתפו כ- 500 נציגים מהמדינות הגרמניות השונות, כדי לדון בתהליך האיחוד. הפרלמנט שאף לכך שהמשטר במדינה הגרמנית יהיה ליברלי ושתונהג בו חוקה.

☞ לאחר דיונים רבים, שארכו כשנה, החליט הפורפרלמנט למנות את מלך פרוסיה למלך גרמניה.

3 (ג) תוצאות

מלך פרוסיה דחה הצעת הפורפרלמנט, היות שחשש מפני תגובתה של הקיסרות האוסטרית, שבאותה העת כבר הצליחה להתגבר על קשייה הפנימיים. צעד זה ביטל למעשה את ההישגים הלאומיים של שנת 1848. יחד עם זאת, למרות כישלון ניסיון האיחוד, הצליח ניסיון המהפכה להביא לביטולו הסופי של המשטר הפיאודלי.

יחד עם זאת, התודעה הלאומית הגרמנית לא גוועה. מסקנתם של הלאומאים הגרמנים, מכישלון הניסיון לאחד את ארצות גרמניה הייתה, כי כדי להשיג את המטרות הלאומיות יש להשיג את תמיכתו המוקדמת של מלך פרוסיה. מסקנה זו הובילה לשינוי הדרך להשגת היעדים הלאומיים, כלומר- הלאומאים הגרמנים הסיקו כי להבא יהיה עליהם לתת קדימות להיבט האתני של הלאומיות, גם אם לצורך כך יהיה צורך בויתור זמני על ההיבט הליברלי שלה.

בשנות השישים של המאה ה-19 יצאה גרמניה למאבק לאומי נוסף. מאבק זה הסתיים בהצלחה בשנת 1871, עם ההכרזה על איחוד גרמניה. האיחוד התרחש לאחר שורה של מלחמות שבסופן הצליחה פרוסיה לאלץ את אוסטריה וצרפת להסיר את התנגדותן. תהליך זה הונהג על ידי קנצלר (קנצלר = ראש ממשלה בגרמנית) פרוסיה - אוטו פון ביסמרק, אשר פעל בשמו ובהסכמתו של מלך פרוסיה - וילהלם הראשון.

4. אביב העמים באימפריה האוסטרית

4 (א) הרקע לאירועים

בראש הקיסרות האוסטרית עמד הקיסר פרדיננד הראשון אשר הסתייע בקנצלר מטרניך. השפה הגרמנית, שהייתה שפת השלטון האוסטרי ושפתם של מרבית תושבי אוסטריה (אזור אוסטריה היה המרכז השלטוני של האימפריה), נהנתה מבולטות בתחומי המינהל והחינוך. המשטר הפנימי באימפריה התבסס על עקרונות הסדר הישן: הקיסר נחשב לריבון ולא הוגבל על ידי חוקה, בני המעמדות העליונים נהנו מזכויות יתר ולא ניתן ביטוי פוליטי לבני מעמדות הביניים והמעמדות הנמוכים. כלכלת המדינה התבססה בעיקרה על חקלאות פיאודלית, אם כי החלו להתפתח מעמדות ביניים ותעשייה בערים.

באימפריה האוסטרית התקיימו מספר קבוצות אתניות, שהעיקריות שבהן היו דוברי גרמנית, צ'כית, פולנית, איטלקית והונגרית. במהלך המחצית הראשונה של המאה ה-19 אימצו רבות מהקבוצות האתניות שחיו באימפריה את התפיסה הלאומית, דבר שלמעשה הפך את האימפריה מאימפריה רב אתנית לאימפריה רב לאומית.

השאיפות הלאומיות שפותחו על ידי חלק מהקבוצות האתניות שהרכיבו את האימפריה, איימו על שלמותה ועל יציבות המשטר בה. יחד עם זאת, מספר גורמים סייעו לקיסרות האוסטרית להתמודד עם איום זה: אדהה כללית שחשו תושבי האימפריה לקיסר, משטרה חשאית שהופעלה ביעילות נגד מתנגדי המשטר, צבא חזק שדיכא מרידות וכן מחלוקות ומתחים פנימיים בין הקבוצות הלאומיות השונות ובתוכן¹².

4 (ב) המהלכים המהפכניים

אירועי אביב העמים באימפריה האוסטרית פרצו בשלושה מוקדים עיקריים:

בווינה – בירת האימפריה

בעקבות האירועים המהפכניים, שפרצו באיטליה ובצרפת, פרץ בווינה- המרכז השלטוני של הקיסרות האוסטרית, מרד שמטרותיו היו ליברליות: כינון חוקה וחקיקת תיקונים ליברליים. המרד אורגן על ידי נתינים מהשכבות השונות של העם: סטודנטים, ליברלים, בני המעמד הבינוני ופועלים. בתחילה, הבטיחו מטרניך והקיסר להעניק חוקה ולתקן תיקונים ליברליים מסוימים, אך לבסוף התפטרו ונמלטו מחשש לחייהם. את מקום הקיסר החליף אחיינו בן ה-18 פרנץ יוזף.

בצ'כיה¹³

הצ'כים, אשר הושפעו מההתרחשויות בווינה, דרשו להשוות את מעמדה של השפה הצ'כית לשפה הגרמנית בתחומי המינהל והחינוך. המנהיגות הצ'כית ניסתה לקבל את תמיכתם של שאר העמים דוברי השפות הסלאביות באימפריה האוסטרית, ולצורך כך ערכו כינוס של דוברי שפות אלה בפראג, אך התברר שכל אחת מהקבוצות הסלאביות, כלומר- הצ'כים, הפולנים, הסרבים ואחרים, גילו נטיות לאומיות נפרדות ודבר זה הקשה על שיתוף הפעולה ביניהן. בנוסף, התברר כי הלאומאים הצ'כים התקשו לגייס תמיכה פנימית. בני מעמדות הביניים שאפו בעיקר לחקיקה ליברלית ולא הפגינו הזדהות עם השאיפות הלאומיות האתניות, שהציגה התנועה הלאומית הצ'כית.

עם זאת, בתחילה, לאור התפשטות האירועים המהפכניים בכל רחבי האימפריה, הפגינה הממשלה האוסטרית נטייה להיענות לדרישות שהוצגו על ידי הלאומאים הצ'כים.

בהונגריה

בהונגריה פרץ המרד הקשה ביותר באימפריה האוסטרית. ההונגרים היוו מיעוט מתוך כלל אוכלוסיית הונגריה- בה חיו כ-12 מיליון תושבים, אשר רק 5 מיליון מתוכם היו הונגרים (שאר התושבים היו בני קבוצות סלאביות שונות ויהודים¹⁴). כלכלת הונגריה התבססה בעיקרה על חקלאות והונהג בה משטר פיאודלי, שמעמד האצולה שבו היה מקרב ההונגרים ולא היה בו ייצוג לקבוצות הסלאביות. מבחינה משטרית, הונגריה נהנתה, עוד לפני פרוץ אירועי שנת 1848, מאוטונומיה פנימית¹⁵.

בהשפעת האירועים המהפכניים באירופה בכלל, ובאימפריה האוסטרית בפרט, העלו גם ההונגרים תביעות לאומיות משני סוגים:

א. תביעות ליברליות: ביטול הפיאודליזם וקביעת מגבלות חוקתיות על השלטון¹⁶.

¹² כך למשל קרה בימי המרד הפולני שפרץ בשנת 1846, ואשר הונהג בעיקרו על ידי אצילים פולנים: כדי לדכא את המרד נעזר השלטון האוסטרי באיכרים הפולנים, תוך ניצול האיבה ארוכת השנים שבין המעמדות ותוך שהוא מבטיח לאיכרים שחרור ממחויבויותיהם הפיאודליות כלפי אדוניהם.

¹³ באותם הימים נקראה צ'כיה *בוהמיה*.

¹⁴ היהודים היוו מעין לשון מאזניים דמוגרפית בין שתי הקבוצות הלאומיות המתהוות- הסלאבים וההונגרים. בשל כך נדרשו היהודים, על ידי לאומאים מבני שתי הקבוצות, להזדהות עמם.

¹⁵ ההונגרים הורשו לנהל פרלמנט שנהנה מאוטונומיה במספר תחומים.

¹⁶ האצולה ההונגרית, שהנהיגה את התנועה הלאומית, הייתה שותפה לתביעות אלה.

ב. תביעות אתניות: להרחיב את האוטונומיה ההונגרית בתחומי האימפריה ולתת שוויון ללשון ההונגרית בתחומי המינהל והחינוך. הקיצוניים אף דרשו ניתוק מוחלט מהקיסרות האוסטרית לשם הקמת מדינת לאום עצמאית.

השלטון האוסטרי נענה בתחילה לדרישות הלאומאים ההונגרים, כפי שעשה בתחילה בתגובה על שאר המרידות שפרצו ברחבי האימפריה, אך לבסוף נשלח צבא לדכא את המרד באמצעים צבאיים. בתגובה הכריזו ההונגרים על ניתוק מוחלט מהאימפריה ועל הקמת רפובליקה הונגרית עצמאית, הוקם צבא הונגרי שנועד להגן על המדינה החדשה, בוטל הפיאודליזם ובוטלו זכויות היתר התלויות בו, הוכרז על חופש עיתונות ועל תיקונים ליברליים נוספים.

4 (ג) תוצאות

בווינה

לאחר שהאימפריה הצליחה להתאושש מההפתעה הראשונית כבשו מפקדי הצבא מחדש את הבירה ודיכאו את המרד שפרץ בה. פורסמה הבטחה מעורפלת שהחוקה שהובטחה תינתן כאשר הקיסר יראה בה צורך.

בצ'כיה

חוסר האחדות הפנימית בקרב הצ'כים, כמו גם העובדה שלא נתמכו על ידי שאר עמי האימפריה, הביאה לכישלון המהפכה. **המרד דוכא בסופו של דבר על ידי צבא האימפריה.**

בהונגריה

הצבא האוסטרי התקשה להתגבר על המרד ההונגרי, והשלטון האוסטרי נאלץ לקבל את תמיכתו של קיסר רוסיה, אשר הביא לבסוף לדיכוי המרד. בנוסף, כישלון המרד ההונגרי נבע גם מהתנגדותם של בני העמים הסלאביים למימוש השאיפות הלאומיות ההונגריות ומהסיוע שהגישו לצבאות שפעלו לדיכוי המרד. התנגדות הסלאבים לשאיפות הלאומיות ההונגריות נבעה מקיומם של רגשות לאומיים בקרב בני עמים אלה ומסירובם להשלים עם שאיפתם של הלאומאים ההונגרים, שהונגריה תהיה בריבונות הלאום ההונגרי בלבד.

לאחר כישלון המרד ההונגרי בוטלו כל התיקונים הליברליים שהעניק השלטון האוסטרי בראשית המרד, ולזמן קצר בוטלה גם האוטונומיה ההונגרית. יחד עם זאת, השאיפה הלאומית ההונגרית לא נעלמה ובשנים שלאחר מכן אף הצליחה לקדם את יעדיה: בשנת 1867 הכירה הקיסרות האוסטרית בלאומיות ההונגרית, העניקה לה שוב מידה רבה של אוטונומיה ומתוך ניסיון למתן את השאיפות הלאומיות ההונגריות שינתה את שמה לאימפריה האוסטרו-הונגרית**; הישג משמעותי יותר התרחש בראשית המאה ה-20, לאחר מלחמת העולם הראשונה ולאחר התפוררות הקיסרות האוסטרית עם הקמת מדינת הונגריה.**

השפעת האירועים על האימפריה

הקיסרות ניצלה. האוסטרים נעזרו בגורמים חיצוניים, כלומר- תמיכת הצבא הרוסי, ובמתחים הפנימיים בקרב הלאומים המתחרים: בני הלאומים העיקריים שחיו באימפריה, כלומר- דוברי הגרמנית, ההונגרית והשפות הסלאביות, לא שיתפו פעולה אלה עם אלה ושאפו להתעלם, ואף לפגוע אלה בזכויותיהם הלאומיות של אלה. כל אלה הקלו על השלטון האוסטרי המרכזי את דיכוי המרידות.

יחד עם זאת, השאיפות הלאומיות הוסיפו להתקיים. הקיסרות האוסטרית הפכה מאימפריה רב אתנית לאימפריה רב לאומית, שהבעיה הלאומית הפכה לאיום המרכזי על קיומה, עד להתפוררותה הסופית

בשנת 1918. השלטון המרכזי באימפריה היה מודע לקושי זה, וכדי להתמודד עמו הנהיג באימפריה שינויים יסודיים: הפיאודליזם בוטל, מתוך תקווה שהדבר יפחית את הלהט הלאומי המונע על ידי שאיפות ליברליות, המשטר אימץ מאפיינים דמוקרטיים שונים, ובהם הענקת ייצוג פרלמנטרי למיעוטים (ובתוך כך גם למיעוט היהודי), ובשנת 1867 ניתנה הכרה מסוימת ללאומיות ההונגרית, עם חידוש האוטונומיה ההונגרית ושינוי שמה של האימפריה לאימפריה האוסטרו-הונגרית. אולם צעדים אלה לא הועילו: **לאחר מלחמת העולם הראשונה קמו על שטחי האימפריה האוסטרו-הונגרית מדינות לאום חדשות אשר שיקפו, במידה רבה, את החלוקה הלאומית שהתקיימה באימפריה: הונגריה, צ'כוסלובקיה, פולין ויוגוסלביה.**

שימו לב!

1. **באירועי שנת 1848 ניתן למצוא דפוס פעולה קבוע של ממשלות אירופה:** כלקח מאירועי המהפכה הצרפתית, שאירעו כשישים שנים קודם לכן, וכדי למתן את הלהט המהפכני של המורדים, מיהרו ממשלות אירופה לקבל את הדרישות שהציגו המורדים. אולם לאחר שההתלהבות המהפכנית הראשונית חלפה, או לאחר שהמרד דוכא באמצעים צבאיים, חזרו בהן ממשלות אירופה ממרבית ההבטחות שנתנו עם פרוץ האירועים.
2. **ככלל, כל מאמצי התנועות הלאומיות שפעלו בשנת 1848 הסתיימו בכישלון מיידי ברור.** יחד עם זאת, הצליחו המורדים להשיג הישג חד-משמעי אחד: כמעט בכל ארצות אירופה בהן פרצו האירועים, חדל הסדר הפיאודלי מלהתקיים. הדבר נתן ביטוי להפנמת ערכיה הראשוניים של המהפכה הצרפתית, גם במשטרים שהתנגדו לה.
3. **דיכוי המרידות לא הביא לחיסול התפיסה הלאומית.** הלאומאים בארצות השונות המשיכו להחזיק בתפיסה זו והצליחו לממש את שאיפותיהם הלאומיות בשלבים מאוחרים יותר: באיטליה ובגרמניה- במחצית השנייה של המאה ה-19; בארצות מרכז אירופה- בראשית המאה העשרים, לאחר מלחמת העולם הראשונה.
4. **מסקנתם של הלאומאים האיטלקים והגרמנים מכישלון המאבק הייתה דומה: רובם בחרו להקריב את ערכי הלאומיות הליברלית ואת הרעיונות הרפובליקניים למען הרעיונות הלאומיים האתניים.** גם באיטליה וגם בגרמניה נטו תומכי הלאומיות לקוות כי תהליך האיחוד יעשה על ידי מלך מקומי תקיף: מלך סרדיניה באיטליה ומלך פרוסיה בגרמניה.

העשרה נוספת אביב העמים והיהודים

הדרישה למתן שוויון זכויות ליהודים (אמנציפציה) הייתה דרישה יסודית של המהפכנים הליברליים בכל מקום בו פרצו אירועים מהפכניים. יחד עם זאת, אירועי המהפכה היו מלווים לעיתים גם בפגיעה פיזית ברכושם של יהודים ובמקרים מסוימים אף הסתיימו בפגיעה בנפש. אירועים מעין אלה התרחשו בצרפת, בארצות שונות בגרמניה, בקיסרות האוסטרית. הפגיעה ביהודים נבעה משילוב בין דעות קדומות וגורמים כלכליים (היהודים הואשמו כמלווים בריבית וכמשרתי הסדר הישן) והתאפשרה בשל התרופפות השלטון באזורים בהם פרצו אירועי המהפכה.

בקצרה – מה למדנו בפרק זה?

- ☞ **תפוצת התפיסה הלאומית:** אירועי אביב העמים מעידים על חדירתה של התפיסה הלאומית לארצות מערב ומרכז אירופה.
- ☞ **היעדים הלאומיים אותם שאפו הלאומאים להשיג:** המהפכנים הלאומיים באירופה שאפו להגשים את החזון הלאומי על שני היבטיו- ההיבט הליברלי וההיבט האתני.
- ☞ **תוצאות מיידידות:** למרות ההצלחות הראשוניות נכשלו כל המרידות שפרצו בשנת 1848.
- ☞ **השפעה לטווח ארוך:** דיכוי המרידות לא היה מלווה בדיכוי התפיסה הלאומית. העמים אשר החזיקו בתפיסה הלאומית הוסיפו להיאבק לשחרור לאומי עד אשר הצליחו לממש את יעדיהם.

קטע מקור

תוארו של הקיסר האחרון לבית הבסבורג¹⁷

"... קיסר אוסטריה; מלך הונגריה, בוהמיה, דלמטיה, קרואטיה, סלבוניה, גליציה, לודומדיה, ואיליריה; מלך ירושלים וכו'; הארכידוכס של אוסטריה; הדוכס הגדול של טוסקנה וקרקוב; דוכס לותרינגיה, זלצבורג, שטיריה, קרינתיה, קרניולה ובוקובינה; הדוכס הגדול של טרנסילבניה, מרקגראף של מורביה; דוכס של שלזיה העילית והתחתית, של מודנה, פארמה, פיאצ'נצה, גואסטלה, של אושוויץ וסאטור, טשין, פריוני, רגוזה, זארה; רוזן נסיכי של הבסבורג וטירול, של קיבורג, גרץ, וגראדיסקה; דוכס טרנטו ובריץן; מרקגראף של לאוזיץ העילית והתחתית ושל אוסטריה; רוזן הוהנאמס, פלדקירך, ברגנץ, זונברג וכו'; אדון טריאסטה, קאטרו, ואזור הספר ווינדיש; הוויוד הגדול של וויודינה, סרביה... וכיוצא באלה..."

¹⁷ בתוך: בנדיקט אנדרסון, שם, עמ' 50.